

شاخصهای رشد جمعیت در میان آوارگان فلسطینی در سوریه

نویسنده: نبیل محمود السهلی *

برگردان: اسماعیل اقبال **

چکیده

مطالعاتی که در خصوص آوارگان فلسطینی صورت می‌گیرد، از مهمترین مطالعات انسانی معاصر محسوب می‌شود، زیرا چنین مطالعاتی منعکس‌کننده شرایط بی‌مانندی است که فلسطینی‌ها پس از بیرون رانده شدن از سرزمین و دیار خود با زور سلاح و فشار نیروهای صهیونیست، در آن بسر می‌برند. پژوهش حاضر بدین منظور صورت می‌گیرد تا از خلال آن شاخصهای مختلفی را که بیانگر رشد و توسعه جمعیت آوارگان فلسطینی در سوریه است، در سطوح دموگرافیک، اجتماعی، اقتصادی و حقوقی نیز روشن سازد.

ژوبشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

سر آغاز

بخش عمده جمعیت آوارگان فلسطینی در سوریه، در دمشق پایتخت این کشور ساکن شده‌اند. دمشق به عنوان مرکز جاذبه‌های اقتصادی و شهری سوریه محسوب می‌شود و چنین جاذبه‌هایی موجب شده است تا جمعیت آوارگان در این شهر افزایش یابد. دانشگاهها

* محقق دفتر آمار فلسطین در دمشق

** عضو هیئت علمی دانشگاه امام حسین (ع)

و مدارس این شهر، در دهه ۵۰ میلادی حدود نیمی از آوارگان را در خود جای داده بودند، تنها چند خانواده ثروتمند آواره وجود دارند که منازلی را در وسط پایتخت سوریه و شهرهای دیگری مانند حلب، حمص، درعا و سایر شهرها اجاره کرده‌اند.

با گذشت سالها از این پدیده، قوانین سوری به ویژه قانون مصوب سال ۱۹۵۶ این کشور، ورود آوارگان فلسطینی به درون بافت حیات اجتماعی و اقتصادی سوریه را تسهیل نموده است، به گونه‌ای که حتی تعدادی از این آوارگان، سمتهای بالایی را در بخشهای اقتصادی اشغال کرده‌اند. علی‌رغم محرومیتها و مصائبی که همراه با مهاجرت اجباری فلسطینی‌ها به سوی سوریه و سایر کشورهای عربی برای آنها پیش آمده است، اما آوارگان فلسطینی در سوریه، مانند سایر فلسطینی‌ها در دیگر اردوگاهها، خانه، ورزشگاه، مزرعه، آداب و رسوم سرزمین اصلی را، در حافظه قوی خود حفظ نموده‌اند. علاوه بر این، بسیاری از این آوارگان مدارک و اسنادی را در اختیار دارند که مؤید حجم املاک، دارایی، میزان مهریه و یا ازدواج آنها بر اساس قرآن است. همچنین برخی دیگر از این آوارگان، کلیدهای خانه یا انبارهای محصولات کشاورزی خود را همچنان در نزد خود نگهداری می‌کنند.

نکته مهمتر این که، بر اساس نظر خواهی که در پنجاهمین سالگرد تشکیل رژیم اشغالگر صهیونیست، از آوارگان به عمل آمده است، آنها تأکید کرده‌اند، ترکها پس از چهار قرن اشغال فلسطین آن را ترک کردند، قبل از آنها صلیبی‌ها در این سرزمین بودند، و ما روزی را خواهیم دید که اشغالگران جدید (صهیونیستها) از سرزمین ما بیرون خواهند رفت.

در این پژوهش از منابع اصلی که در میان آنها نشریات وزارت دادگستری سوریه نیز وجود دارد، بهره گرفته شده است. همچنین از منابع دیگری چون بیانیه‌های مؤسسه آوارگان فلسطین، تحقیقات میدانی دفتر مرکزی آمار فلسطین وابسته به سازمان آزادیبخش فلسطین در دمشق، استفاده شده است. نیز از سایر پژوهشها و مطالعاتی که

در خصوص اوضاع آوارگان فلسطینی در سوریه و سایر کشورهایایی که میزبان این آوارگان هستند، استفاده شده است.

این پژوهش در چند بخش صورت گرفته و به بررسی قوانینی که ورود پناهندگان فلسطینی را به بازار کار، تسهیل می کند پرداخته است، همچنین وضعیت سکونت و اوضاع اقتصادی آوارگان را مورد بررسی قرار می دهد و در پایان به نتایج اساسی حاصل از تحقیق پرداخته شده است.

- قوانین و حقوق مدنی فلسطینیان در سوریه؛

از مهمترین قوانین و مقرراتی که در سوریه وضع گردیده و به تنظیم امور مربوط به آوارگان فلسطینی و هزینه زندگی آنها کمک کرده، قانون شماره ۴۵۰ است که در تاریخ ۱۹۴۹/۱/۲۵، به تصویب رسیده است. این قانون مقرر می دارد که مؤسسه آوارگان فلسطینی عرب که به نوبه خود تابع وزارت کار و امور اجتماعی سوریه خواهد بود، تأسیس گردد. (۱)

قانون شماره ۲۶۰ که در تاریخ ۱۹۵۶/۷/۱۰ در سوریه به تصویب رسیده است، مقرر می دارد تا فرصتهای مناسب برای فلسطینی های مقیم سوریه فراهم شود تا بتوانند مانند خود سوریها از کلیه حقوقی که قوانین و سازمانهای مربوط به قانون کار و استخدام، تجارت و خدمات علمی بدان تصریح کرده اند، برخوردار شوند. این حقوق در حالی است که فلسطینی های می توانند تابعیت فلسطینی خود را حفظ کنند؛ در تاریخ ۱۹۶۳/۱۰/۲ قانون شماره ۱۳۱۱ به تصویب رسید که به تنظیم و صدور مدارک سفر برای آوارگان فلسطینی در سوریه می پرداخت و مقرر می کرد که هر یک از آوارگان باید نامشان را در اداره بایگانی مؤسسه آوارگان فلسطین ثبت نمایند تا بتوانند مدارک سفر در سوریه را دریافت نمایند. هر یک از آوارگان که چنین مدارکی را از اداره بایگانی مؤسسه آوارگان فلسطین به

همراه داشته باشند، می‌توانند مانند خود سوریها در هر یک از سفارتخانه‌های سوریه در هر کشور خارجی، به تغییر یا صدور مدارک سفر اقدام نمایند. (۲)

از مهمترین موادی که مصوبه شماره ۱۳۱۱ سال ۱۹۶۳ در برداشت، ماده ۱۰ آن بود که به آوارگان فلسطینی دارنده مدرک سفر، در خلال مدتی که مدارک مزبور اعتبار داشت، حق می‌داد تا بدون ویزای ورود، به سوریه بازگردند.*

این مصوبه بر عکس مدارک سفری است که از سوی حکام مصر به فلسطینی‌ها داده شده است، چون این مدارک به دارنده آن حق بازگشت به مصر را بدون ویزا نمی‌دهد. آوارگان فلسطینی در سوریه می‌توانند بیش از یک مکان تجاری را به تملک خود درآورند (مالک مستأجر)، همچنین می‌توانند از حقوقی چون استفاده از سود بدست آمده از حق‌الاجاره برخوردار باشند، در این خصوص با آوارگان فلسطینی مانند خود شهروندان سوری در استفاده از مال‌الاجاره برخورد می‌شود. همچنین فلسطینی‌ها می‌توانند در سوریه به عضویت اتحادیه‌های مختلف درآیند، آوارگان فلسطینی در این اتحادیه‌ها از همان حقوقی که سوریها از آن برخوردارند، برخوردار می‌باشند و همان وظایفی را که سوریها باید در این تشکله‌ها انجام دهند، آنها نیز انجام می‌دهند. اما در اینجا نکته قابل ملاحظه این که در قوانین مربوط به تملک آپارتمان مسکونی میان سوریها و فلسطینی‌ها تفاوت وجود دارد. یک فلسطینی تنها حق تملک یک آپارتمان مسکونی را دارد، در حالی که شهروند سوری حق دارد تا تعداد زیادی از آپارتمانهای مسکونی و املاک دیگر را تملک نماید. همچنین فلسطینی‌ها از حقوقی چون شکایت و یا وکالت برخوردارند.

آوارگان فلسطینی برای سفر در داخل استانهای سوریه و خارج از آن مطلقاً آزادند و

* آواره فلسطینی با کارت شناسائی سوری حق سفر به کشورهای عربی مثل اردن و لبنان ندارد، اما اخیراً مصوبه‌ای وضع شده است که به پناهنده فلسطینی در سوریه اجازه ورود و خروج از لبنان را با کارت شناسایی که از ۱۹۹۹/۷/۱ اعتبار دارد می‌دهد، این مصوبه در خصوص حق اقامت و نظایر دیگر آن رانیاورده است.

می‌توانند در هر دهکده و یا شهر سوری سکونت گزینند، همچنین آنها حق دارند تا از تملک ماشین و سایر وسایل نقلیه در سوریه برخوردار شوند. بدین ترتیب آوارگان فلسطینی در سوریه برغم اینکه حق کاندیداتوری یا مشارکت در انتخابات مجلس شعب و یا ریاست جمهوری را ندارند، اما از حقوقی مدنی و سیعی در این کشور برخوردارند.

- بررسی اوضاع دموگرافیک آوارگان فلسطینی در سوریه:

در سال ۱۹۴۸ در حدود ۹۰ هزار آواره فلسطینی به سوریه فرستاده شدند، بخش عمده آنها در پایتخت سوریه ساکن شدند و بقیه فلسطینی‌ها در سایر استانهای سوریه در شمال، مرکز و جنوب سوریه اقامت گزیدند. در نتیجه گسترش زاد و ولد، تعداد آوارگان در سال ۱۹۶۰ به ۱۲۶۶۶۲ نفر رسیده است و پس از آن به ۲۶۹۷۷۶ نفر رسیده است. (۳) با توجه به میانگین رشد جمعیت در میان آوارگان فلسطینی در سوریه، تعداد این آوارگان در سال ۱۹۹۸ به ۳۷۶۰۰۰ نفر رسیده و پیش بینی می‌شود تا سال ۲۰۰۰ میلادی به ۴۰۰۰۰۰ نفر برسد. (۴) لازم به یادآوری است بنا بر اطلاعات واصله از سوی «آنروا» * در ژوئن ۱۹۹۸، تعداد آوارگان فلسطینی در سوریه در سال ۲۰۰۰ باید به حدود ۳۶۵۸۰۵ نفر برسد. (۵)

یکی از مهمترین ویژگیهای دموگرافیک آوارگان فلسطینی در سوریه تمرکز شدید آنها در پایتخت سوریه، دمشق به خاطر جاذبه‌های قوی اقتصادی آن از سال ۱۹۴۸ می‌باشد. دمشق در سال ۱۹۹۸ در حدود ۶۷ درصد از مجموع آوارگان فلسطینی را در خود جای داده است. در استانهای درعا ۸ درصد، حلب ۸ درصد، حمص ۵ درصد، حما ۲ درصد، لاذقیه ۲ درصد اقامت گزیده‌اند و ۸ درصد بقیه در مناطق وابسته به اداره ثبت استان قنیطره، ساکن شده‌اند. (۶)

در حدود ۳۰ درصد از کل آوارگان فلسطینی در سوریه در ۱۰ اردوگاه که از سوی آنروا به

* آژانس اشتغال و کمک به آوارگان در خاورمیانه

رسمیت شناخته شده است جای داده شده‌اند. این اردوگاهها عبارتند از اردوگاه خان‌الشیخ، ذالنون، سبینه، جرمانا، و اردوگاههای معاودینی که از شهرهای حمص، حماه، درعا و هتدراوات واقع شده است. اردوگاه یرموک را آنروا به عنوان یک اردوگاه منطبق با تعریف خود به حساب نمی‌آورد، اما از آنجا که ۱۲۰ هزار فلسطینی در این اردوگاه (یرموک) اقامت گزیده‌اند، آنروا خدمات بهداشتی، اجتماعی و آموزشی خود را به آنها ارائه می‌دهد.

برخی از آوارگان فلسطینی در اردوگاههایی در مناطق و نواحی توزیع شده‌اند که شامل تجمعاتی از آوارگان فلسطینی بر اساس منطقه و روستای محل تولد خود در فلسطین می‌شود. آوارگان در محلاتی چون محله الطیره در یرموک، در منطقه اهل لوییه و منطقه اهل بلدالشیخ، و اهالی قریه عین غزال همه با توجه به اصالت فلسطینی‌شان توزیع شده‌اند. همچنین محلات دیگری در سایر اردوگاهها بر اساس تجمعات عشایری مانند محله عرب الهیب، عرب الشماله، عرب النقریه و غیره تقسیم شده‌اند. در داخل این تجمعات سخن از عادات و آداب و رسوم و مبارزات داخلی، مانند همان سخنانی است که در منطقه مبدا وجود داشته است.

پس از امضاء توافقنامه‌های اسلو، فلسطینی‌ها احساس کردند که فریب بزرگی خورده‌اند. به ویژه پس از این که ملاحظه کردند مسائل اصلی مربوط به مسئله فلسطین به مذاکرات وضعیت نهایی میان دولت مستقل فلسطین و دولت اسرائیل موکول شده است. آوارگان فلسطینی بر این باورند که پای بندی به حافظه تاریخ و تمسک به حق بازگشت، به عنوان یک مدخل اساسی برای زنده ماندن مسائلشان به حساب می‌آید. در طول سالهای ۱۹۹۴-۱۹۹۹ جزوات و نشریات زیادی منتشر گردیده که هر یک از آنها به یک روستای فلسطینی اختصاص یافته است، بطوری که هر یک از آنها مشتمل بر فصولی در خصوص اوضاع حاکم بر روستاها در ابتدای تأسیس اسرائیل و پس از آن تا زمان حاضر می‌باشد. همچنین در این جزوات به مبارزات مردمی و جهاد ملی اشاره شده است، اما

جزوات مزبور فاقد یک برنامه تحقیقی هستند، تا این که بتواند موجب اطمینان عملی و موثق شود، چون چنین اطمینانی مهمتر از یک ابتکار فردی است.

از میان روستاهایی که جزوات مزبور درباره آن منتشر شده‌اند می‌توان به روستای لوییه در شهرستان علا، الطیره در شهرستان حيفا، الطنوره در شهرستان حيفا، نحف در شهرستان عکا، سمحتا در عکا، دلاتا در شهرستان صفد و عین حوض در شهرستان حيفا اشاره کرد. جزواتی نیز درباره روستای بلدالشیخ در شهرستان حيفا، منتشر خواهد شد، دهکده بلدالشیخ از قرایی است که جسد شهید عزالدین قسام در آن جا دفن شده است. عزالدین قسام از طریق دخترش عایشه که با شیخ مصطفی السهلی (ابوصلاح) ازدواج کرد، با این روستا رابطه نسبی برقرار کرده است، ابوصلاح در سال ۱۹۹۶ زمانی که نزدیک به هفتاد سال داشت فوت نمود.

خاستگاه و ریشه ۴۰ درصد از آوارگان فلسطینی در سوریه به شهر صفد و شهرستانهای آن می‌رسد، اصل ۲۲ درصد دیگر به حيفا و شهرستانهای آن، ۱۶ درصد به طبریه و شهرستانهای آن، ۸ درصد به عکا و شهرستانهای آن، ۵ درصد به یافا و شهرستانهای آن، ۵ درصد به ناصره و شهرستانهای آن می‌رسد، در حالی که ریشه ۴ درصد دیگر از آوارگان فلسطینی در سوریه به شهرهای رمله، و بپسان و برخی دیگر از شهرهای فلسطین می‌رسد. (۷)

از لحاظ آماری تعداد کودکان فلسطینی با توجه به این که آوارگان جمعیت جوانی هستند راس هرم جمعیت در سوریه را تشکیل می‌دهند، بطوری که تعداد کودکان زیر ۱۵ سال به ۴۳/۲ درصد کل آوارگان فلسطینی در سوریه در سال ۱۹۹۸ می‌رسد، موضوعی که موجب کاهش میزان نیروی انسانی می‌شود. نسبت نیروی انسانی از ۵۴/۵ درصد تجاوز نمی‌کند، در نتیجه مسؤلیت سرپرستی اقتصادی برای فرد شاغل، بالا می‌رود چون هر فرد باید مخارج ۴ نفر را تأمین کند. توضیح این که هر آواره فلسطینی در سوریه باید علاوه

بر مخارج و هزینه‌های زندگی خود، مخارج سه نفر دیگر را که فاقد توان کاری هستند تأمین نماید. باید یادآوری نمود که تعداد پیرمردها در میان آوارگان فلسطینی به $\frac{2}{3}$ درصد کل آوارگان فلسطینی در سوریه می‌رسد. (۸)

از شاخصهای دموگرافیک مهم، میانگین زاد و ولدهای ناخواسته‌ای است که در میان آوارگان فلسطینی در سوریه به ۴۳ هزار نفر می‌رسد. با توجه به این، پس باروری هر زن، یعنی تعداد زایمانهای هر زن در طول دوران باروری‌اش به پنج زایمان می‌رسد و میانگین عمر قابل انتظار برای آوارگان ۶۶ سال و درآمد هر فرد در سال ۱۲۰۰ دلار می‌باشد. بدین ترتیب رشد جمعیت در میان آوارگان فلسطینی در سوریه، یک رشد متوسط بر اساس معیارهای برنامه توسعه سازمان ملل متحد می‌باشد. از سال ۱۹۹۰ تاکنون این سازمان ده گزارش در خصوص رشد جمعیت در جهان با میانگین رشد در سال منتشر کرده که سوریه از جایگاه خوبی برخوردار بوده است.

- آوارگان فلسطینی در سوریه و خدمات آنروا به آنان:

گزارش دبیر کل آنروا در سال ۱۹۹۸ خاطر نشان ساخت، ارزش کلیه خدماتی را که آنروا بر اساس برنامه‌هایش در سوریه به آوارگان فلسطینی اختصاص داده است، بالغ بر $\frac{342}{9}$ میلیون دلار می‌شود، $\frac{10}{6}$ میلیون دلار از این مبلغ، به بخش آموزش، $\frac{4}{6}$ میلیون دلار به بخش بهداشت و $\frac{4}{7}$ میلیون دلار به بخش خدمات اجتماعی و $\frac{1}{8}$ میلیون دلار به خدماتی چون اشتغال و خدمات ساختمانی که تمامی برنامه‌های آژانس را تحت پوشش قرار می‌دهد، اختصاص یافته است همچنین $\frac{1}{3}$ میلیون دلار به بخش خدمات مشترک که در ضمن خدمات اداری و سازمانی جای می‌گیرد اختصاص یافته است. (۹)

«آنروا» در سوریه، ۱۰۹ مدرسه ابتدایی و راهنمایی را که در مقطع ابتدایی ۴۳۲۰۶ دانش آموز و در مقطع راهنمایی ۲۰۸۴۴ دانش آموز دارد، اداره می‌کند. تعداد دانش آموزان

دختر در مقطع مزبور، به نیمی از کل دانش آموزان بالغ می‌شود. علاوه بر این، مؤسسه آموزش حرفه‌ای وابسته به آنروا در دمشق (VTC) در خلال سال تحصیلی ۱۹۹۸-۱۹۹۷، ۶۶۰ دانش آموز پسر و ۱۵۸ دانش آموز دختر را در رشته‌های مختلفی چون بخش مهندسی، بخش الکترونیک، داروسازی و سایر بخشها، تربیت کرده است. فارغ التحصیلان این مقطع پس از گذراندن آموزش مقطع متوسطه به مدرک دیپلم نائل می‌شوند.

آنروا ۲۳ واحد بهداشتی و ۲۳ مرکز بهداشت در سوریه در اختیار دارد که در آن، خدمات و مراقبتهای پزشکی، دندان پزشکی، تنظیم خانواده و مراقبتهای ویژه، خدمات تخصصی و آزمایشگاهی به آوارگان ارائه می‌کند. (۱۰)

از شاخصهای دیگری که گزارش آنروا برای سال ۱۹۹۸ درباره آوارگان فلسطینی در سوریه منتشر نموده است، میانگین مرگ و میر کودکان شیرخوار است که بالغ بر ۲۹ هزار نفر می‌شود، میانگین سن ازدواج در سال ۱۹۹۷ به ۲۰ سال رسیده است. همچنان که ملاحظه می‌شود بخش وسیعی از کمکهای ارائه شده از سوی آنروا به آوارگان فلسطینی، بطور اساسی به بخش آموزش اختصاص یافته است. در سایر کشورها و مناطقی که آوارگان فلسطینی در آن حضور دارند، مانند اردن، لبنان، نوار غزه و کرانه غربی، خدمات و کمکهای آنروا بیشتر به بخش آموزش اختصاص یافته است.

- اوضاع اجتماعی و اقتصادی آوارگان فلسطینی در سوریه:

از مهمترین شاخصهای اجتماعی در میان آوارگان فلسطینی، شاخصهای آموزش است، میانگین جمعیت بی‌سواد آوارگان، در نتیجه تحول کمی و کیفی که برای آموزش آنها صورت گرفته است، به شدت کاهش یافته است. در سالهای ۱۹۸۵ تا ۱۹۹۵ تعداد جمعیت ذکور بی‌سواد در میان افراد بالاتر از ۱۵ سال از ۹/۹ درصد به ۶/۵ درصد رسیده

است. همچنین در میان جمعیت اناث بالاتر از ۱۵ سال نیز این میانگین از ۳۰ درصد به ۱۵ درصد رسیده است. در این گزارش اشاره شده که بیش از یک دهه است که آموزش ابتدایی در سوریه اجباری شده و این قانون شامل حال آوارگان فلسطینی در سوریه نیز می‌شود.

سهولت تحصیلات دانشگاهی در سوریه نیز در افزایش میانگین تعداد کسانی که به مدارک دانشگاهی نائل شده‌اند، اثر مهمی داشته است، چون هزینه دانشجویان در دانشگاههای سوریه در طول ۴، ۵ یا ۶ سال، از ۲۰۰ دلار فراتر نمی‌رود.

درباره توزیع جمعیت آوارگان فلسطینی بر اساس سطح آموزش آنها در سوریه، یک بررسی میدانی که دفتر آمار آوارگان فلسطینی در سوریه در خلال سال ۱۹۹۸ به عمل آورده است، باید گفت، نسبت تعداد کسانی که در میان قشر بزرگسال آشنایی با خواندن و نوشتن دارند به ۲۳ درصد می‌رسد، در حالی که نسبت کسانی که مدرک ابتدایی دارند، ۳۲ درصد، مدرک راهنمایی، ۱۶ درصد و مدرک مقطع متوسطه ۸ درصد و مؤسسات فنی حرفه‌ای ۷ درصد و دانشگاهی ۳ درصد هستند. توضیح این که میانگین متوسط جمعیت بی‌سواد دختر و پسر در سال ۱۹۹۸ به ۱۱ درصد رسیده است. بدین ترتیب جامعه آوارگان فلسطینی در سوریه با توجه به خدمات ارائه شده از سوی آنرا و مؤسسه آوارگان و جمعیت هلال احمر فلسطینی که خدماتش را از طریق درمانگاهها با تعرفه‌های مشخص پزشکی و خدمات مددکاری ارائه می‌دهد، جامعه‌ای متمدن و پیشرفته محسوب می‌شود. البته در مقایسه با سالهای ۱۹۷۵ تا ۱۹۹۴ خدمات کنونی این مؤسسات کاهش یافته است، چون تعداد زیادی از کادرهای هلال احمر به مناطق تحت سلطه دولت خودمختار فلسطین در نوار غزه و کرانه غربی، بازگشته‌اند.

اردوگاههای فلسطینی در سوریه فاقد پارکهای بزرگ عمومی هستند و این وضع موجب شده است تا اکثر کودکان در منازل و یا خیابانهای عمومی به بازی بپردازند. خانواده‌های فلسطینی که برای رفتن به پارکهای عمومی به شهرهایی مانند دمشق، حلب،

حمص یا سایر شهرهای سوریه سفر می کنند، هزینه سنگینی بر آنها تحمیل می شود. اما آنچه که قابل توجه است این که تفریح و فعالیتهای ورزشی کودکان در سطح اردوگاهها به طور گسترده ای افزایش یافته و مؤسسه های خصوصی رایانه نیز گسترش یافته است. اردوگاه یرموک از مهمترین مناطقی است که در آن مؤسسات رایانه ای که معلمین متبحری برنامه های مختلف رایانه ای را آموزش می دهند، وجود دارد. در تابستان ۱۹۹۹ بسیاری از دانش آموزان فلسطینی در یرموک و سایر اردوگاهها در مؤسسات مزبور نام نویسی کرده اند تا دوره های آموزشی رایانه و سایر موارد آموزشی را فراگیرند. همچنین در اردوگاهها، مراکز علمی و آموزشی که تحت نظارت مرکز ملی آموزش سوریه قرار دارند، گسترش یافته اند. هزینه های اختصاص یافته برای هر دوره در این مراکز از ۳۰۰ لیر سوری تجاوز نمی کند. همچنین در اردوگاهها، به ویژه اردوگاه یرموک باشگاههای ورزشی برای انجام ورزشهایی چون فوتبال، والیبال، کاراته، جودو، مشت زنی و موسیقی گسترش یافته اند. در برخی از اردوگاهها، مانند خان الشیخ، خان ذالنون و سینه، باشگاهها به مراکزی غیر قابل استفاده تبدیل شده اند.

درباره اوضاع اقتصادی که در میان آوارگان فلسطینی در سوریه حاکم است، داده ها و اطلاعات، اشاره می کند به این که میانگین فعالیت اقتصادی در میان کل ساکنین فلسطینی از ۲۹ درصد تجاوز نمی کند، بدین معنا که مجموع کل نیروی کار مرد و زن فلسطینی در سال ۱۹۹۸ به ۱۰۸۸۸۷ می رسد که ۴۱ درصد از این نیروی کار در بخش خدمات، ۲ درصد در بخش کشاورزی ۱۵ درصد در بخش صنایع تبدیلی، و ۸ درصد در بخش تجارت، فعالیت دارند. در بخش ساختمان ۲۷ درصد از مجموع نیروی کار در سوریه را فلسطینی ها تشکیل می دهند. باقیمانده نیروی کار فلسطین که بالغ بر ۳ درصد می باشد در بخشهای معدن، برق، حمل و نقل و بخشهای مالی، فعالیت می کنند. قابل توجه است که تعداد شاغلین در بخش کشاورزی بسیار اندک هستند، چون فلسطینی ها در سوریه از

املاک زراعی بزرگ برخوردار نیستند. سطوح بالای آموزشی میان آوارگان فلسطینی در سوریه، همچنین کمک کرده است تا برخی از آنها به سمت‌های بالا در وزارتخانه‌های مختلف دست یابند. فلسطینی‌ها در وزارتخانه‌های آموزش و پرورش و وزارت آموزش عالی بیشتر شاغل هستند، همچنین قوانین سوری کمک کرده است تا برخی از این آوارگان تا درجات سرلشکری در ارتش سوریه و بخش‌های مختلف آن ارتقاء یابند.

میانگین بیکاری میان آوارگان فلسطینی در سوریه اندک و در خلال سال‌های ۱۹۹۲ تا ۱۹۹۸ از ۱۳/۹٪ فراتر نرفته است. (۱۱)

- آوارگان فلسطینی و طرح‌های اقامت دادن آنها در سایر مناطق

از ابتدای دهه ۱۹۵۰ میلادی تا کنون، طرح‌های اقامت آوارگان فلسطینی ساکن سوریه، در سایر مناطق مطرح نبوده است، اما در ابتدای دهه مزبور طرحی ارائه شد مبنی بر این که آوارگان فلسطینی، در منطقه‌ای در شمال شرق سوریه در جزیره‌ای که بین ترکیه، سوریه و عراق واقع شده است اقامت گزینند. اما آوارگان فلسطینی این طرح را رد کردند. و در آن زمان با توجه به بحرانی که آوارگان فلسطینی در آن قرار داشتند، امکان اجرای طرح فوق فراهم نشد. با امضاء توافقنامه اسلو میان سازمان آزادیبخش فلسطین و اسرائیل، طرح‌ها و دیدگاه‌های مربوط به حل و فصل مسئله پناهندگان آشکار شد.

از سوی آمریکا بیجا تحقیقات زیادی برای اقامت و توزیع ۵ میلیون جمعیت فلسطینی از جمله آوارگان فلسطینی در سوریه، صورت گرفته است. بر اساس این تحقیقات و مطابق قطعنامه ۱۹۴، حق بازگشت، راه حل مطمئنی برای مسئله آوارگان است. از نظر خواهی که در میان آوارگان فلسطینی ساکن در سوریه در پنجاهمین سالگرد اشغال فلسطین به عمل آمده نتایج ذیل به دست آمده است: (۱۲)

۱- ۹۸ درصد از آوارگان فلسطینی سوریه خواستار بازگشت به منطقه محل تولد خود در

فلسطین هستند، منطقه‌ای که در سال ۱۹۴۸ به زور از آن بیرون رانده شده‌اند.

۲- تنها یک درصد می‌گویند مانعی ندارد تا به مناطق آزاد شده کرانه غربی و نوار غزه بازگردند.

۳- ۹۹ درصد از مجموع کسانی که نظرخواهی از آنها به عمل آمده است، هر نوع طرحی برای اقامت دائم یا اعطای تابعیت و یا انتقال فلسطینی‌ها به مناطق دیگر را مطلقاً رد کرده‌اند.

نتیجه گیری

با توجه به مطالبی که در بخشهای مختلف این پژوهش بیان شد، می‌توان به نتایج ذیل دست یافت:

۱- قوانین سوری موجب شده است تا آوارگان فلسطینی در آن کشور، به راحتی بتوانند در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی وارد شوند، دقیقاً بر عکس آنچه که در لبنان وجود دارد، چون برای فلسطینی‌ها فعالیت و اشتغال در ۷۰ حرفه و شغل در اقتصاد لبنان ممنوع شده است.

۲- مجموع کل آوارگان فلسطینی در سوریه به حدود ۱۷۶ هزار نفر می‌رسد که ۳ درصد کل جمعیت سوریه را تشکیل می‌دهند، و ۱۰/۵ درصد از کل آوارگانی را تشکیل می‌دهند که در آنروا ثبت نام کرده‌اند.

۳- تأمین مخارج زندگی ۴ نفر توسط یک نفر، بدین معنا که هر فرد شاغل علاوه بر خود، باید مخارج سه نفر دیگر را که فاقد توان کاری هستند، تأمین نماید.

۴- اصل و ریشه اکثر پناهندگان فلسطینی به مناطق الجلیل فلسطین به ویژه استان صفد و شهرستانهای آن می‌رسد.

۵- زندگی آوارگان فلسطینی در سوریه، مشابه همان زندگی است که در منطقه محل

تولد خود داشته‌اند.

۶- بخش زیادی از بندهای مربوط به کمک‌های آنرا در سوریه، به بخش آموزش و بهداشت اختصاص یافته است.

۷- در بخش‌های خدماتی در سوریه، به ویژه در بخش آموزش، قسمت عظیمی از نیروی کار فلسطینی، فعالیت دارد.

۸- ۹۹ درصد از آوارگان فلسطینی در سوریه، اقامت گزیدن در آن کشور، و یا اعطاء تابعیت به خود را رد می‌کنند. این آمار پس از موافقتنامه اسلو در خلال نظرخواهی از یک جامعه آماری بدست آمده است. این نظرخواهی به مناسبت پنجاهمین سالگرد اشغال فلسطین به عمل آمده است.

۹- جمعیت آوارگان فلسطینی در سوریه، جمعیت جوانی است، چون در آن تعداد کودکان در نتیجه زاد و ولد، افزایش یافته‌اند، و میانگین تعداد زاد و ولدهای ناخواسته بالاست.

۱۰- در میان آوارگان فلسطینی در سوریه، سازمان و یا نهادهای جامعه مدنی وجود ندارد تا از طریق آن بتوان مواضع و نظر فلسطینی‌ها را درباره مسائل حساس و مهمی چون مسئله آوارگان، بیان نمود. فعالیت‌های برخی از نهادهای موجود از حد یک سری شعارها که برخی از گروهها مطرح می‌کنند فراتر نمی‌رود.

جدول: فرایند رشد جمعیت در میان آوارگان فلسطینی در سوریه (۲۰۰۰-۱۹۴۸)

سال	جمع کل (به هزار)
۱۹۴۸	۹۰
۱۹۶۰	۱۲۷
۱۹۸۵	۲۷۰
۱۹۸۸	۳۷۶
۲۰۰۰	۴۰۰

منبع: آمار ارائه شده تا سال ۱۹۸۵ مبتنی بر ارقامی است که از سوی دفتر آمار فلسطین در خلال سالهای ۱۹۸۰ و ۲۰۰۰ بر اساس میانگین رشد $\frac{3}{5}$ درصد جمعیت فلسطینی‌ها، مشخص شده است. لازم به یادآوری است که اصالت ۴۰ درصد از آوارگان فلسطینی در سوریه به استان صند و شهرهای آن بازمی‌گردد. اصالت ۲۲ درصد از آنها به استان حيفا و شهرهای آن و ۱۶ درصد دیگر به استان طبریه و شهرهای آن بازمی‌گردد و اصالت بقیه آوارگان فلسطینی در سوریه به استانهای مختلف و شهرهای دیگر آن برمی‌گردد.

پی‌نوشتها:

- ۱- مجموعه قوانین سوریه، قسمت ۱۷، وزارت دادگستری، دمشق، سوریه.
- ۲- همان منبع
- ۳- آمارهای اخذ شده از فلسطینی‌ها در سال ۱۹۸۸، ص ۱۵۱.
- ۴- مجموع کل آوارگان فلسطینی در سوریه در خلال سالهای ۱۹۹۸ و ۲۰۰۰ بر اساس میانگین رشد جاری جمعیت که بالغ بر $\frac{3}{5}$ درصد در سال بوده معین شده است.
- ۵- برگرفته از گزارش دبیر کل آنروا در سال ۱۹۹۸، جدول شماره ۲، ص ۸۱.
- ۶- کلیه آمارهایی که در ارتباط با توزیع جغرافیایی جمعیت آوارگان ارائه شده است، برگرفته از آرشیو مؤسسه آوارگان فلسطینی می‌باشد. اداره ثبت احوال و آمار، تاریخ ۱۹۹۹/۱/۲.
- ۷- همان منبع.
- ۸- این ارقام برگرفته از تحقیقات میدانی است که دفتر آمار فلسطین با همکاری سازمان یونسف در سالهای ۱۹۹۷ و ۱۹۹۸ به عمل آورده می‌باشد. این تحقیقات شامل نمونه‌های آماری که نماینده جامعه فلسطینی در سوریه می‌باشد، نیز هست.
- ۹- گزارش دبیر کل آنروا، سال ۱۹۹۸، ص ۹۱-۸۱.

۱۰- همان منبع، ص ۹۱-۸۱

۱۱- ارقام بیکاری و سایر شاخصهای اقتصادی مانند میانگین فعالیتهای اقتصادی برگرفته از داده‌ها و اطلاعات به دست آمده از تحقیقات میدانی مشترک میان دفتر آمار فلسطین و سازمان یونیسف در سال ۱۹۹۸، می‌باشد.

۱۲- این نظرخواهی از سوی نگارنده مقاله حاضر در خلال ماههای مارس و آوریل سال ۱۹۹۸، در پنجاهمین سالگرد اشغال فلسطین انجام شده است، این نظرخواهی از ۲۰۰ شخص فلسطینی ساکن در سوریه صورت پذیرفته است، در این نظرخواهی، مواردی چون توزیع جغرافیایی، سن و جنسیت نیز مورد توجه قرار گرفته است.

۱۳- نگارنده مقاله حاضر در اجلاس کمیته حق بازگشت با مقاله‌ای تحت عنوان «سیاستهای جمعیتی اسرائیل در قبال فلسطینیان» شرکت کرده است، چون عامل «دموگرافیک» در تحقق طرح صهیونیسم در فلسطین عامل مهمی به حساب می‌آید، این امر از طریق جذب مهاجران یهود از یک طرف، و بیرون راندن تعداد زیادی از اعراب از طرق و شیوه‌های گوناگون از سوی دیگر، محقق می‌گردد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی